

РЕЦЕНЦИЯ

от проф. д-р Владимир Любенов Жобов

по конкурса за заемане на академичната длъжност „професор“ по Фонетика и Фонология (английски език), научно направление 2.1. Филология, обявен в „Държавен вестник“, бр. 30 от 15.04.2022 г.

Единственият кандидат в конкурса е доц. д-р Снежина Любозарова Димитрова, дългогодишен преподавател във Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. За конкурса тя е представила списък от 15 избрани публикации, всичките с едно изключение (№ 15 в списъка) написани след хабилитацията ѝ в 2007 година, включително хабилитационен труд: “Prosody in L2: Bulgarian-Accented English” (Sofia: Polis Publishers, 2022, 174 pp.). Трудът е посветен на ролята на прозодията в изучаването на чужд език (L2). За прозодията често се мисли като за последното убежище на чуждия акцент. И докато вероятно няма нищо укоримо в говоренето с акцент, както може да прочетем в текста: „грешки в речевата продукция свързани с ударението и ритъма предизвикват неразбираемост по-често от грешки, свързани с отделни звукове“ (122 с.).

В уводната глава (9 – 21 с.) в обхвата на прозодията се включват характеристики на човешката реч като ударение, ритъм и темп, интонация. Всеки от тези термини е дефиниран стегнато, но изчерпателно на следващите страници.

Във втората глава, “Prosody in L2”, Снежина Димитрова представя теоретичен преглед на някои от най-популярните модели за изучаване на L2 (23 – 26 с.) и заключава, че в тях сегментите са непропорционално представени и че им липсва изчерпателна теория и модел за усвояване на прозодията. Тя открива такъв модел в теорията на Менен за изучаване на интонацията в чужд език, разработена в рамките на антосегментно-метричния модел, лансиран от Пиерхъмбърт. В същото време теорията на Менен надгражда прогнозите на някои от предишните модели.

Третата глава е посветена на най-влиятелните анализи на английската интонация от двете страни на Атлантика, с особен акцент върху автосегментно-метричния модел и свързаната с него система ToBI, която доминира в съвременните публикации върху интонацията. Важно е да се отбележи, че Снежина Димитрова е между първите, които прилагат тази

система върху български, предшествана само от Бистра Андреева, с която тя сътрудничи във важни научни публикации. Този модел е най-близкото до прозодичен еквивалент на Международната фонетична азбука, с което разполагаме, и Димитрова се спира на това в последната част на тази глава. Тя цитира твърдението в уебсайта на ToBI, че системата „не трябва да се разглежда като прозодична версия на международната фонетична азбука“, но привежда убедителни аргументи, че тя вече е доказала своята ефективност и приспособимост. Няма съмнение, че такава система ще бъде огромна стъпка напред, но засега остават важни различия между двете системи за транскрипция. Както моделът на Менен, така и анализите на Димитрова на английската и българската интонация различават, наред с други, системно измерение и измерение на реализацията, по аналогия на фонемите и алофонната вариация (терминът „алофонен“ се използва в текста по отношение на интонацията, 70 с.). Международната фонетична азбука никога не е била предназначена да различава фонемите от алофони, докато ToBI в сегашната си форма изглежда по-малко приспособена да отбелязва вариране в измерението на реализацията. Читателят може да види това илюстрирано на 90 с., където за един и същи интонационен акцент се твърди, че е реализиран по различни начини, но е означен по един и същ начин. От друга страна, системата ToBI може да се окаже незаменима в някои области, например аотирането на данни в корпуси, където единственият друг начин да се представи информация за интонацията е да се приложи звуков файл.

Следващата глава е преглед на интонацията на двата най-добре познати варианта на английски – американски (GA) и британски (PR) – и съвременния книжовен български език. Частта за български е особено важна и в нея се променя гледната точка. Освен преглед на предишни изследвания, тя е, поне отчасти, и обобщение на приноса на Димитрова за утвърждаването на модела ToBI за български (вж. по-горе за приноса на Андреева в тази област). Този модел включва инвентара на тоналните категории, тяхната връзка с информационната структура и комуникативния тип на изказването и фонетичната им реализация, както и 5 индекса за паузи, съответстващи на разположените в йерархия юнктури между думи и фрази. Пълният запис на едно изказване включва звуковата вълна и спектрограма с проследяване на F0, както и отделни редове за тонове, срички, думи и индекси за паузи. Изказвам несъгласие с използването на Закона за транслитерацията от 2009 г. като образец за транслитерация, тъй като в него гласните *a* и *ъ* се транслитерират с *a*. Научни изследвания по фонетика не би трябвало да се ръководят от административни актове, в противен случай има риск от непоследователности като тази на стр. 90, където срещу “*slyn*” в реда на сричките се вижда “*slanceto*” в реда на думите, и двете под ударение.

В следващата глава Димитрова сравнява прозодичните характеристики на английски (в частност GA) и български и прави някои прогнози за трудностите, с които може да се срещнат българи при усвояването на английската прозодия. В системното измерение инвентарът е почти идентичен. В прозодичната йерархия на български Димитрова добавя допълнителното равнище „прозодична дума“, което е оправдано с оглед на големия инвентар клитики и сложната структура на прозодичната дума в български. Има разлики в семантичното измерение и в измерението на реализацията. Би било интересно да се разсъждава дали приликите и разликите в изразяването на „липса на ангажираност“ (111 с.) в двата езика имат нещо общо с факта, че това значение е морфологично кодирано в български, който има сложна система от евиденциали. Специално внимание е отделено на маркирането на фокуса в български и английски и на края на ударението и ритъма. Последният параметър се разглежда като скаларно подреждане на езиците, в което едната крайност е акцентният ритъм (представен от английски), а другата е силабичният (представен от френски), докато българският заема междинна позиция.

В шестата глава, от особена важност в книгата, Снежина Димитрова представя резултатите от няколко експеримента, планирани и осъществени от нея в хода на годините с цел да потвърди или да отхвърли наблюдения и прогнози относно прозодията в български и английски. Акцентът в теоретичния увод е върху таргетните тонове, а експерименталната част се занимава с други компоненти на прозодията. Първият експеримент е върху перцепцията на ударението и ритъма. Резултатите ясно показват, че българите поставят ударението в изолирани думи с много малко грешки, но имат проблеми с установяването на ритъма и ударението в свързана реч, което потвърждава, че двата езика имат различен речев ритъм.

В следващия експеримент Димитрова подлага на тест толерантността на носителите на български към съседни ударения (stress clashes). Избягването или неизбягването на съседни ударения може да бъде само част от по-широката картина на ритмичните разлики между двата езика, иначе защо трябва да се подлага на тест правило само поради това, че съществува в друг език? По-важно е, че съществуването на категория „съседни ударения“ трябва да се установи с различни процедури в български, със или без сравнение с английски. Строго погледнато, „орлов поглед“ и „син молив“ може да се интерпретират като избягване на съседни ударения само ако същите говорители използват например „орлов кафез“ и „черен молив“. Не във всеки случай на дублетно ударение всички, или дори повечето говорещи използват и двете форми, дори и с предпочитание към една от двете.

Димитрова не е включила, без очевидна причина, приложенията с изреченията, използвани в двата теста. Като рецензент аз мога да погледна в друга книга, базирана върху дисертацията ѝ – “In Search of Speech Rhythm in Bulgarian (in comparison with English)”, № 2 в списъка– но читателят на тази книга може би няма да има тази възможност. Вторият експеримент е представен в тази книга частично, без частта за пропуснатите ударения (stress lapses), която може да се открие в [2]. Ясно е, че българският език толерира по-дълги пасажи от неударени срички, но има конструкции, в които се появява ново ударение, което може да се нарече „допълнително“. Така във фразата “не го̀ виждам“ има едно ударение в повече в сравнение с „виждам го“ и „не виждам“.

На края на тази глава Димитрова представя сравнителен анализ на интонацията на български, английски с български акцент и английски, въз основата на проведен в няколко етапа експеримент, в който носители на български и английски четат баснята на Езоп „Северният вятър и слънцето“. В първия стадий 6 напреднали студенти в Английска филология четат баснята на български и на английски и за сравнение Димитрова използва налични записи на същата басня от носители GA на и RP, по един за всеки от вариантите. Анализът включва характеристики на F0 (средна и медиална стойност, честотен обхват) и темпорални характеристики (средна продължителност на сричката, темпо на речта, продължителност на интонационните фрази и паузите). Едно от заключенията от този първи анализ е, че носителите на английски използват по-широк честотен обхват, докато носителите на български използват по-тесен честотен обхват в английски, отколкото в български. Както отбелязва Димитрова, това е в съгласие с „популярно твърдение, основано върху импресии, за интонацията на българи говорещи английски, а именно, че техният честотен обхват е забележимо „по-плосък“ (133 с.). Тъй като четем книга, а не сборник със статии, още тука би трябвало да се отбележи, че резултатите от последващите етапи на същия експеримент противоречат на това твърдение, колкото и да се нрави то на интуицията. През 2021 6 носители на английски записват същата басня и техният честотен обхват се оказва по-тесен от този в български и в българския английски. Същото е потвърдено в проучване на Димитрова и Андреева, в което е добавен немски с български акцент и броят на носителите на български е повдигнат до десет. В добавка към другите темпорални параметри в това изследване се взимат предвид темпото на речта и на артикулацията. Предвидимо, българите говорещи английски използват по-бавно темпо в английски. Би било интересно този параметър да се обвърже с информационната структура.

Последователен резултат във всички етапи на експеримента е, че българите използват повече интонационни фрази и съответно използват по-къси фрази и правят повече паузи от носителите на английски. Това се обяснява с нуждата от повече време за планиране. Може би има и друго обяснение, поне за по-уверените български студенти, които не биха се стреснали от задачата да четат на чужд език, и това са българските пунктуационни правила, които изискват запетая пред всяко подчинено определително изречение, рестриктивно или нерестриктивно. По този начин в прочетен пасаж паузи могат да се появят на места, където не би имало прекъсване на речта в разговорна реч. Това обаче би било предмет на бъдещи проучвания.

Повечето от публикациите в представения за конкурса списък са написани или в съавторство (3, 4, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15), или са инкорпорирани в хабилитационния труд (6, 10). Всички публикации в съавторство, с изключение на № 15, са свързани с две от постоянните теми в научната продукция на Димитрова – интонация и ритъм. Те разширяват характеристиката на подхода ѝ към научните изследвания, който е основан на прецизно планирано и изпълнено събиране на данни, перфектно владение на спектрографията и други средства за акустичен анализ, приложение на сложни методи за статистически анализ и убедителна интерпретация на резултатите. Стилът на Снежина Димитрова е ясен, с прецизна и последователна употреба на терминологията. Теоретичният ѝ подход комбинира модела за описание на речта, който е в основата на широко възприетата международна фонетична азбука, със съвременни теории като автосегментно-метричния модел. Интегрирани са и постиженията на българското езикозание, като специално внимание се обръща в случаи на (частични) терминологични несъответствия. Добър пример за това може да се види в интерпретацията на „редукцията на гласните“ в книгата за ритъма на речта (72 с.)

Като дългогодишен университетски преподавател, Снежина Димитрова проявява интерес и към преподаването на английски на университетско равнище. Публикациите 13 и 15, втората в съавторство с Владимир Филипов, представят балансиран поглед върху важен проблем – избора на модел на произношение (RP или GA), на базата на изследване на отношението на студенти от специалността Английска филология към различни английски акценти.

Съвсем навременна е статията “Teaching English Pronunciation During the Covid Pandemic”, в която Димитрова обсъжда различни дигитални ресурси за преподаване на английска фонетика. Мисля, че страницата на Питър Ладефогед, не толкова отдавна смятан от мнозина за водещ фонетик в света, заслужава да бъде добавена.

Списъкът с приносите представя адекватно постиженията на Снежина Димитрова. Те се отнасят към две области на лингвистиката, фонетика и фонология, в които тя се е доказала като компетентен и уважаван изследовател. Научната ѝ продукция обогатява знанията за прозодичната и ритмичната структура на българския език и обогатява методологията на съпоставителните изследвания върху интонацията. На последно място, но не по важност, резултатите от нейните проучвания може да имат практическо приложение в преподаването на английска интонация на българи.

С пълна убеденост предлагам научното жури да избере Снежина Любозарова Димитрова за професор" по Фонетика и Фонология (английски език), научно направление 2.1. Филология.

10.08.2022

(проф. Владимир Жобов)